
LITERATUURBESPREKING

“Psychosociale rehabilitatie, ’n integrale benadering”

“Psychosociale rehabilitatie, een integrale benadering” door Jean Pierre Wilken en Dirk den Hollander. Uitg.: SWP Utrecht 1999 ISBN 90-6665-291-8 (paperback) 59,50 pag.: 368

Mensen met langdurige psychiatrische problemen mochten zich de afgelopen jaren verheugen in toenevende variatie aan benaderingswijzen en methodieken. Het gaat om initiatieven die het gehele spectrum van hulpverlening behelst, van vrijwillig tot onvrijwillig / ongevraagde hulpverlening en van narratieve tot cognitieve stromingen. Het geeft de cliënt hoop en meer perspectief. Rehabilitatie is een van de stromingen die de laatste jaren duidelijk aan terrein wint en valt binnen een breder kader van benaderingswijzen en methodische hulpverlening die de cliënt probeert meer sturing over diens leven te geven (klinkt paradoxaal). Het op zoek gaan naar meer mogelijkheden en betere perspectieven voor iemands leven kan alleen maar aangemoedigd worden. De rol van cliënt als actieve participant kan hierbij niet voldoende aangemoedigd worden. Dit levert de klassieke hulpverleners een probleem op, zo niet een spanningsveld waarmee men moet leren om te gaan. Was de cliënt in het verleden een “zorgobject”, nu wordt de cliënt iemand die als actieve consument aan empowerment moet doen. In dit boek wordt dit spanningsveld voor de hulpverlener die met de cliënt en tijd wil mee veranderen, passend beschreven in de vorm van Systematisch Rehabilitatiegericht Handelen (SRH). Zowel aan de uitvoering (methodiek) als wijze van omgaan met de cliënt (attitude) wordt in het boek uitvoerig aandacht besteed.

In het eerste hoofdstuk wordt de rehabilitatie gepositioneerd vanuit een (kort) historisch perspectief. De rol van de hulpverlener wordt vervolgens belicht, waarbij er zelfs aandacht is voor de rehabiliterende rol vanuit een drang-perspectief! En dat zo iets niet tegenstrijdig is getuigt van een realistische kijk op de soms complexe praktijk van de dagelijkse hulpverlening. In de hoofdstukken die er op volgen wordt aandacht besteed aan de methodiek van SRH, netwerkgericht werken, arbeidsrehabilitatie en sociale milieus in de ggz. Het boek eindigt met een reflectie op de huidige stand van zaken omtrent rehabilitatie.

Het meest opvallende aan deze vorm van rehabilitatie is het poldermodel-karakter omdat allerlei stromingen die zich tot op heden ontwikkeld hebben (Amerikaanse model van Anthony, Farkas, Anglo-saksische model van Bennett en Shepperd en de probleemgerichte benadering van Liberman e.a.) in de SRH bijeen worden gebracht. Het past bij de Nederlandse ontwikkeling van de psychiatrie (Nederlands model) om het goede uit de beschikbare stromingen te integreren tot een model zoals die in Nederland toegepast kan worden. Het lijkt een traditie te worden in navolging van een soortgelijke ontwikkeling die zich bij het casemanagement, c.q. zorgcoördinatie heeft voltrokken. Dit boek levert een waardevolle bijdrage aan de ontwikkeling van het Nederlandse rehabilitatie denken. Of zoals de Engelse psychiater Douglas Bennett zei: “de hulpverlening kan inpassen en aansluiten bij vragen van de cliënt, en daar waar de cliënt het niet

meer kan, moet de sociale omgeving leren zich aan te passen en moet de cliënt zijn eigen plek verwerven (met handicaps) in die omgeving". Dit boek biedt een pas-sens tegenwicht tegen het organisa-torisch gerichte denken en

geeft de vraag van de cliënt weer een eigen plek.
Voor de echte "rehabiliteurs" is dit boek verplichte kost.

Gerard Lohuis

"Rehabilitatie en verpleegkunde"

"Rehabilitatie en verpleegkunde" door Jaap Lensen en Jannie Betsema uitg.: Elsevier/De Tijdstroom Maarssen 1998 ISBN 90-352-1886-8 pag. 226

In dit boek wordt middels verslaglegging van een onderzoek een poging gedaan om een verpleegkundige theorie te koppelen aan de rehabilitatiegedachte. Een gewaagde onderneming omdat zowel de verpleegkundige theorie, in dit geval Neuman en de rehabilitatietheorie niet vast-omlijnd ontwikkeld zijn voor uniforme toepassing in de dagelijkse praktijk. Bovendien schuilt hierin het gevaar dat beiden tot hetzelfde domein kunnen behoren, n.l. dat ze beiden tot het gedachtegoed van de reha-bilitatie gerekend kunnen worden. Zowel Neuman als het rehabilitatie denken gaan uit van het goede, sterke in mensen om zich met beperkingen staande te kunnen houden of te kunnen ontwikkelen.

In de eerste twee hoofdstukken worden beide theorieën uitgewerkt, n.l. de verpleegkundige theorie van Neuman en het rehabilitatiemodel. In hoofdstuk 3 worden beiden met elkaar vergeleken op overeenkomst en verschil. En dan blijkt al gauw het grote probleem van Neuman naar voren te komen. Neuman heeft haar theorie uit verschillende andere theorieën opgebouwd en zegt daarbij weinig over de praktische, concrete invulling. Het biedt veel ruimte aan hulpverleners, hetgeen zowel een voordeel als nadeel kan zijn. Frans Verberk en Marlou Kuiper hebben er in hun boek in het

verleden al een prima poging gedaan om de theorie van Neuman toegankelijk te maken voor de (sociale) psychiatrie. Voor een vergelijking van deze theorie met die van de rehabilitatie, wordt er van de onderzoeker de nodige creativiteit gevraagd om dit te verwezenlijken. De praktische uitvoering volgens Neuman biedt vele mogelijkheden.

De auteurs hebben voor vertaling naar het methodisch handelen ge-bruik moeten maken van een andere verpleegkundige theorie, n.l. die Van Gordon om het methodisch verpleegkundig handelen handen en voeten te kunnen geven. Op zich is dat geen probleem (zeker niet als we Neuman mogen geloven die in het verleden zelfs mensen aanmoedigde om haar theorie te gebruiken om er andere aan toe te voegen of in te passen) maar het wordt er niet overzichtelijker of concreter op. Het was prak-tischer geweest om bij de uitvoering van de verpleegkundige methodiek de wijze van denken te volgen zoals Verberk en Kuiper die hebben uit-gewerkt.

De theorie van Neuman kan volgens de auteurs wel op een nuttige wijze met de theorie over rehabilitatie wor-den aangevuld omdat de methodiek van de rehabilitatie meer methodi-sche handvatten bevat en zeker ook meer zegt over de attitude van de hulpverlener. In dat opzicht kunnen de theorie van Neuman en de reha-bilitatie elkaar versterken.

In het boek geven de auteurs een andere belangrijke aanvulling voor het

rehabilitatieproces door in te gaan op de manier waarop mensen leren. Het proces van leren krijgt de nodige aandacht omdat het belang-rijk is om te kijken hoe mensen kunnen leren en welke verschillende manieren van leren er zijn. Dit wordt in de praktijk nog wel eens vergeten, reden waarom psycho-educatie soms zo weinig oplevert. Aansluiten bij de manier van leren en de motivatie hiertoe blijft nu eenmaal noodzakelijk om mensen te helpen bij het overnemen of verwerven van kennis. Deze twee uitgangspunten zijn voor rehabilitatie zelfs een must.

In hoofdstuk 8 wordt stilgestaan bij verschillende verpleegsituaties zoals die binnen de (opleiding) verpleegkunde worden gehanteerd. Er wordt geconstateerd dat het Neuman System

Model bij alle velden van zorg (van jong tot oud) kan worden toegepast en dat het-zelfde niet geldt voor de rehabilitatie. Het hoofdstuk voegt weinig toe aan de essentie van dit boek. Het boek eindigt met enkele suggesties hoe Neuman en de rehabilitatie metho-disch verder ontwikkeld kunnen worden. Daarmee wordt duidelijk hoe het boek beoordeeld moet worden, n.l. als een aanzet om binnen de verpleegkunde de rehabilitatie meer een plek te kunnen geven. Het boek biedt hiertoe een aanzet. Voor een vervolg dient de gedachte meege-nomen te worden in hoeverre het verpleegkundige handelen en de verpleegkundige attitude op zich al een rehabiliterend perspectief bieden.

Gerard Lohuis

“Rehabilitatie, een oriëntatie en beschrijving van 3 benaderingswijzen”

“Rehabilitatie, een oriëntatie en beschrijving van drie benaderingswijzen” onder redactie van dr. M. Nuy uitg. : SWP Utrecht 2000 pag. : 96 ISBN 90-6665-326-4

Het rijtje over rehabilitatie wordt afgesloten met een boekje waarin op zeer efficiënte wijze uitleg wordt gegeven over de huidige stand van zaken omtrent rehabilitatie. Wie wil weten wat er zoal op dit terrein afspeelt is met het lezen van dit boekje goed op de hoogte. De drie hoofdstromingen worden er aan de hand van verschillende auteurs beschreven.

Als eerste komt de stroming aan bod waarvan Douglass Bennett de voorloper is. Hij heeft vooral veel aandacht voor het geschikt maken van de leef- en woonomgeving voor mensen met blijvende beperkingen. Jef Hulsemans is de tweede auteur die in zijn bijdrage aandacht vraagt voor een “weldoende omgeving”. Deze Anglo-Saksische stroming gaat uit van de cliënt als participierend gebruiker.

Liberman gaat meer uit van de cliënt als mondige patiënt. De Liberman modules leunen zwaar op het psycho-educatieve model en lijken hierdoor een mengvorm van rehabi-litatie en hulpverlening.

Martin Appelo kan met zijn hoopgevende en vooral hoopzoekende model van de ratione-le rehabilitatie eveneens tot deze stroming gerekend worden. Appelo verdient langzamerhand een klein standbeeld voor zijn niet nalatende ijver om voor mensen met ernstige psychische handicaps voortdurend nieuwe (psychologische) ideeën te ontwikkelen om de cliënt verder te helpen op het moment waarop bestaande methoden niets meer kunnen bieden.

De definitieve versie van de rationele rehabilitatie is nog niet klaar, maar Appelo en zijn collega's blijven zoeken naar de functionele denkstijl van de cliënt om zijn gezonde deel ster-ker te ontwikkelen.

Tot slot komt het Amerikaanse model aan bod. In deze stroming is de patiënt

de leerling. In dit cahier ge-ven Henkens en Luyten (methodiek) en Droes (attitude) uitleg over deze manier van benaderen die er vooral op gericht is cliënten vaardigheden (skills) aan te leren.

Als Nederlandse variant wordt tot slot aandacht besteed aan een eclectische benadering, n.l. in een bijdra-ge van Wilken en Hollander, die het Systematisch Rehabilitatiegericht Handelen bespreken. Dit model heeft de kenmerken van de hierboven genoemde drie stromingen in zich. Het boek eindigt met een epiloog van Jaap van Weeghel die in 9 pagina's de diverse stijlen samenvat en enkele opmerkingen maakt over de toekomst van de rehabilitatie.

Het meest toekomstgerichte model

komt in dit cahier aan bod in een bijdrage van Harry Jacobs en wil ik er tot slot uitlichten. Hij beschrijft een rehabilitatieprogramma dat wordt vormgegeven door de cliënten zelf. Voorop staat het uitwisselen van ervaringen en van elkaar leren (naast (h) erkenning geven) in twaalf thematisch georganiseerde bijeenkomsten. Het is in de traditie van het denken van Marius Romme die cliënten met gelijksoortige problema-tiek en ervaring bij elkaar bracht onder het motto dat ze van elkaar meer kunnen leren dan een hulpver-lener ooit kan overbrengen. Een mooi voorbeeld van een consumer-run-project waarmee het denken over rehabilitatie weer een nieuwe impuls krijgt.

Gerard Lohuis

"Transactionele Analyse, het handboek"

"Transactionele Analyse, het handboek"
door Ian Stewart en Vann Joines
(vertaling Maarten J. Stoffel, karen van der Zee, Jan W. Boshuizen) uitg.: SWP
Utrecht 1° druk 1996, pag.: 319
ISBN 90-6665-203-9

Enige tijd geleden werd in deze rubriek het boek "Aan den lijve" van Marietta van Attekum besproken. Hierin werden de voordelen volgens de theorie van Pesso beschreven. In navolging hiervan wordt deze keer stilgestaan bij een boek waarvan het goed is om eveneens van de achterliggende visie kennis te nemen. Het biedt handvatten voor zowel de meer therapeutische georiën-teerde hulpverlener als voor de hulpver-lener die in de wereld van de sociale psychiatrie veelal een eclectische of pragmatische invalshoek hanteert. Het boek is in feite de bijbel voor "de transactionele analyse", een therapievorm die in de jaren '70 onterecht een wollen karakter heeft meegekregen. Tenminste als we de in dit boek beschreven grondslagen goed tot ons

nemen. Het Transactionele Analytische Model (TA) kent een drietal invalshoeken die in dit boek aan bod komen:

1. een psychologische verklaring binnen de persoonlijkheidstheorie
2. een communicatief instrument
3. ontwikkelingstheoretische verklaring

In het eerste deel van het boek worden de basisconcepten van de TA globaal besproken. In de volgende hoofdstukken worden deze concepten grondig onderbouwd. De TA werkt vanuit verschillende "ego-toestanden" van iemand. Ieder mens heeft drie ego-toestanden in zich met ieder hun eigen karakter. Het *ouder-ego* bevat gedachten, gevoelens en gedrag die zijn overgenomen van de ouders. Het *kind-ego* bevat de gedachten, gevoelens en gedrag die vanuit de kinderjaren herhaald worden (coping) en het *volwassen-ego* bevat de directe respons (het gedrag) in het hier en nu.. Er wordt vervolgens aangegeven hoe de ego-toestanden herkend kunnen worden, namelijk vanuit een gedragsdiagnose, een

sociale diagno-se, een historische diagnose of een fenomenologische diagnose. Aan de hand van opdrachten kan de lezer zelf aan de slag gaan, waardoor het boek tegelijk de functie van een leerboek heeft. Hiermee wordt tegelijk de opbouw van het boek weergegeven, n.l. alle onderwerpen worden vanuit de theoretische grondslag beschreven en vervolgens met praktijkvoorbeelden toege-licht. Aan de hand van oefeningen kan men zelf praktisch toetsen hoe de theorie bedoeld is.

Een mooi voorbeeld van het communiceren vanuit verschillende egotoestanden is bijvoorbeeld de cliënt die binnenkomt en stilletjes en afwachting de therapeut tegemoet treedt (*het kind-ego*) Deze laatste komt dan al snel in de rol van *de ouder* terecht als hij zich niet bewust is van het effect van het gedrag van de cliënt. Het boek bevat vele uitgewerkte voorbeelden hoe er vanuit iedere ego-toestand gecommuni-ceerd kan worden en wat de gevolgen er van zijn.

Onlosmakelijk met de ego-toestand verbonden is het *levensscript*, een ander essentieel onderdeel van de TA. Iedereen ontwikkelt op zijn eigen manier het levensscript en probeert op latere leeftijd het levensscript aan te passen aan veranderende omstandigheden. Met name het ontrafelen en in beeld brengen van het levensscript (ontwikkelingsgericht denken) met de cliënt, levert de cliënt vaak de nodige kennis op over zijn copingmechanismen en waarom hij deze ontwikkeld heeft. Vertaald naar de hier en nu situatie

wordt dan ook vaak duidelijk waarom het ontwikkelde levensscript met bijbehorende copingmechanismen in de dagelijkse omgang van de cliënt met anderen problemen oplevert. De seksespecifieke hulpverlening werkt sterk vanuit deze principes.

De cliënt die in zijn jeugd een script ontwikkeld heeft dat gekleurd is door het idee dat hij onbelangrijk en nietszeggend is, laat dit in zijn gedrag zien en zal vanuit dit script handelen. Met de nodige ineffektieve coping vandien. In het dagelijkse leven zijn we voortdurend bezig om het ontwikkelde script te rechtvaardigen en proberen we de wereld passend te maken aan dit script. Het boek geeft duidelijke en praktische adviezen hoe de hulpverlener de cliënt hiermee in de dagelijkse praktijk kan helpen.

Het mooie en goede van de TA is dat het in theoretische zin helpt om de cliënt zichzelf beter te leren begrijpen vanuit zijn eigen ontwikkeling (narratieve elementen) en respect heeft voor die ontwikkeling. Oplossingen dienen te volgen en aan te sluiten op levensscripts die mensen zelf ontwikkeld hebben. En zelfs bij de zogenaamde zorgmijders heeft het me in de praktijk geleerd dat je vanuit deze visie contact kunt maken en duidelijk krijgt waarom zorgmijders in feite kritische zorgvragers zijn. Dat komt nu eenmaal voort uit hun levensscript waarin de ander niet bij voorbaat het vertrouwen krijgt, maar dat in het contact moet verdienen.

Gerard Lohuis